

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 10 april 2025

Mål nr
T 4497-23

PARTER

Klagande

1. L.H.

2. Le.H.

Motpart

Trafikverket
781 89 Borlänge

SAKEN

Upphävande av servitut för plankorsning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts, Mark- och miljööverdomstolen, dom 2023-05-30 i
mål F 6029-22

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer Mark- och miljööverdomstolens domslut.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

L.H. och Le.H. har yrkat att Högsta domstolen ska fastställa mark- och miljödomstolens domslut.

Trafikverket har motsatt sig att Mark- och miljööverdomstolens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. I 7 kap. fastighetsbildningslagen (1970:988) finns bestämmelser om att bilda, ändra eller upphäva servitut genom fastighetsreglering. Ett servitut får ändras om det hindrar ett ändamålsenligt utnyttjande av den tjänande fastigheten. Kan olägenheten inte undanröjas genom ändring får servitutet upphävas.
2. L.H. och Le.H. äger fastigheten LB 1:26 i Sunne kommun. Till förmån för deras fastighet finns ett s.k. plankorsningsservitut på den av Trafikverket ägda järnvägsfastigheten LB 1:18. Servitutet ger rätt att använda en obebakad järnvägsövergång för fordonstrafik och gångtrafik.
3. Med anledning av en planerad upprustning av järnvägen mellan Sunne och Torsby ansökte Trafikverket om att servitutet skulle upphävas. Makarna H motsatte sig detta men gick i andra hand med på att servitutet ändrades till att avse endast överfart för gångtrafik.
4. Lantmäteriet beslutade att servitutet skulle ändras till att avse endast överfart för gångtrafik, men mark- och miljödomstolen upphävde beslutet. Enligt domstolen skulle en överfart för gångtrafik – även om

siktförhållandena vid överfarten var godtagbara – hindra ett ändamålsenligt utnyttjande av järnvägsfastigheten med hänsyn till risken för olyckor.

5. Eftersom Lantmäteriet inte hade prövat Trafikverkets yrkande att servitutet skulle upphävas återförvisades målet dit för fortsatt handläggning. Mark- och miljödomstolens dom överklagades inte och fick därför laga kraft.

6. Lantmäteriet kom därefter att upphäva servitutet. Sedan det beslutet hade överklagats ändrade mark- och miljödomstolen servitutet till att avse överfart för gångtrafik. Domstolen bedömde då att en sådan överfart med erforderliga säkerhetsanordningar inte medförde någon olägenhet av betydelse för järnvägsfastigheten.

7. Mark- och miljööverdomstolen har undanröjt mark- och miljödomstolens dom och återförvisat målet dit. Enligt Mark- och miljööverdomstolen hade det inte framkommit några särskilda skäl som kunde motivera en annan bedömning än den mark- och miljödomstolen gjort i sin tidigare dom. Det fanns därför inte utrymme för mark- och miljödomstolen att besluta om ändring av servitutet.

Frågan i målet

8. Frågan är om mark- och miljödomstolen har varit förhindrad att ändra servitutet till att avse endast överfart för gångtrafik efter att domstolen i sin tidigare dom bedömt att det saknats förutsättningar för ett sådant servitut.

Bundenhet vid återförvisning

9. Utgångspunkten är att avgöranden i mål eller ärenden som handläggs enligt lagen (1996:242) om handläggning av domstolsärenden får rättskraft enligt samma regler som gäller för tvistemålsdomar, om det har varit fråga

om ett tvåpartsförhållande. Ett beslut rörande servitut avser ett rättsförhållande mellan parter på motsvarande sätt som en dom i ett tvistemål och har därför ansetts få rättskraft på samma sätt som en sådan dom. (Jfr prop. 1995/96:115 s. 99 f. och NJA 2013 s. 135 p. 7 med vidare hänvisningar.)

10. Rättskraften innebär bl.a. att den sak som har avgjorts genom domen inte kan bli föremål för prövning i en ny rättegång. Domen utgör alltså processhinder i en senare process. Rättskraften kan också medföra att den dom där saken är prövad får bindande verkan i en annan rättegång där den fråga som tidigare prövats har betydelse för utgången. (Jfr 17 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken.)

11. Ett beslut av en hovrätt eller en tingsrätt enligt vilket ett mål återförvisats till en lägre instans får överklagas om prövningen innefattar ett avgörande av en fråga som inverkar på målets utgång (se 54 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken och 37 § andra stycket ärendelagen). Om avgörandet inte överklagas får det alltså laga kraft.

12. När ett mål har visats åter till en lägre instans är det emellertid inte fråga om att återförvisningsavgörandet har rättskraft, ens om det har kunnat överklagas och därmed fått laga kraft. Den prövning som legat till grund för återförvisningen leder inte i sig till ett rättskraftigt avgörande av den eller de frågor som prövats och som har lett fram till återförvisningen.

13. Som ett utflöde av instansordningens princip anses den lägre instansen ändå bunden av den högre instansens prövning om denna har avgjort en fråga som inverkar på målets utgång. Bundenheten har ett naturligt samband med att avgörandet har gått att överklaga. Såväl processekonomiska överväganden som rättssäkerhetsaspekter kan också framföras som skäl för en sådan ordning. (Se t.ex. NJA 1987 s. 153 och NJA 2001 s. 282 samt Lars Welamson och Johan Munck, Processen i

hovrätt och Högsta domstolen, Rättegång VI, 6 uppl. 2022, s. 128; jfr även Lars Bejstam, Om återförvisningsbesluts överklagbarhet, i Förvaltningsrättslig tidskrift 2/2004.)

14. Utgångspunkten är således att bundenhet vid ett tidigare ställningstagande gäller, både när den prövning som legat till grund för återförvisningen har avsett en processuell fråga och när det är en fråga rörande saken som har prövats (se t.ex. NJA 1991 s. 32).

Kan bundenheten genombrytas?

15. I förvaltningsprocessen gäller motsvarande princip om bundenhet efter återförvisning. Bundenheten har dock ansetts kunna genombrytas om det finns särskilda skäl (se t.ex. RÅ 1979 1:95). Det har ifrågasatts om det inom den allmänna domstolsprocessen finns utrymme för ett motsvarande undantag (se Welamson och Munck, a.a., s. 127 f.).

16. De rättssäkerhetsskäl och processekonomiska aspekter som talar för en bundenhet efter återförvisning gör sig gällande också rörande frågan om det bör finnas undantag från bundenheten. Den princip som tillämpas inom förvaltningsprocessen bör alltså gälla även inom den allmänna domstolsprocessen. Särskilda omständigheter bör således kunna genombryta bundenheten.

17. Exempel på särskilda omständigheter som kan motivera att det första ställningstagandet frångås är att domstolen vid den tidigare prövningen har gjort sig skyldig till en uppenbar felbedömning eller att det då förekommit ett allvarligt fel vid handläggningen. Ett annat exempel kan vara att det efter återförvisningen har framkommit nya omständigheter, vilka rimligen hade medfört ett annat ställningstagande vid den tidigare prövningen om de varit kända då. (Jfr RÅ 1997 not 125 och JO 1992/93 s. 238.)

18. Det är inte möjligt att uttömmande redovisa de situationer där det finns skäl att frånga huvudprincipen om bundenhet. Möjligheten att avvika från det tidigare ställningstagandet bör dock tillämpas med försiktighet.

Bedömningen i detta fall

19. Mark- och miljödomstolen har som utgångspunkt varit bunden av sin bedömning i den tidigare domen att det saknats förutsättningar att ändra servitutet till att avse endast överfart för gångtrafik. Såvitt framkommit har det inte funnits någon omständighet som utgjort skäl för att genombryta bundenheten. Mark- och miljödomstolen har därför varit förhindrad att besluta om ändring av servitutet.

20. Rättegångsfelet har inverkat på målets utgång och det får godtas att felet inte utan väsentlig olägenhet har kunnat avhjälpas i Mark- och miljööverdomstolen.

21. Mark- och miljööverdomstolens domslut ska därför fastställas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Agneta Bäcklund (referent), Dag Mattsson, Jonas Malmberg och Margareta Brattström. Föredragande har varit justitiesekreteraren Petter Selberg.